

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Звоздецька І.В.,

*здобувач кафедри теорії держави і права,
конституційного права і державного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

УДК 342.534:340.114.5

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРОЦЕДУР

Постановка проблеми. Перебіг конституційної реформи, яка відбувається в Україні, значною мірою залежить від правової свідомості основних суб'єктів її провадження. Парламент (як повноважений представник інтересів народу) не перебуває осторонь важливих історичних процесів. Реалізуючи конституційно визначені завдання, народні депутати України, уряд, інші органи публічної влади, мають бути носіями високої політичної і правової культури, дисципліни; усвідомлювати свою важливу місію. Рівень володіння поняттями, уявленнями про шляхи і перспективи еволюції суспільства та держави свідчить не лише про правову, але й про загальну свідомість. Важливість цієї проблематики зумовила вибір теми дослідження.

Метою дослідження є аналіз правової свідомості суб'єктів парламентських процедур та вплив правових установок на якість їхньої діяльності.

Аналіз останніх публікацій. Вивченням правової свідомості займалися такі науковці, як В.А. Затонський, Н.М. Крестовська, А.П. Любимов, А.В. Малько, Л.Г. Матвеева, Р.А. Мінченко, А.А. Мішин, А.М. Осавелюк, Ю.А. Тихомиров та ін. Саме ці теоретичні напрацювання є базисом подальших досліджень у сфері конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Правосвідомість можна тлумачити як систему понять, поглядів, уявлень, почуттів щодо існуючого права, а також діяльність, пов'язану з правом [1, с. 23]. Варто розрізняти буденну правосвідомість – соціальну практику як емпіричну діяльність, у процесі якої ідентифікується суб'єктивне ставлення людей до чинного права. Буденна правосвідомість притаманна не лише суб'єктам парламентських процедур (громадянам та представникам органів державної влади), але й основній масі членів суспільства (колективна правосвідомість) і кожному індивіду (індивідуальна правосвідомість); формується на основі повсякденного життя в процесі практичної діяльності. Буденна правосвідомість і норми права безпосередньо впливають на поведінку суб'єктів парламентських процедур та може діяти разом із цими нормами або всупереч їм.

Для професійної правосвідомості характерний високий ступінь усвідомленості та міцності правових установок, ціннісних орієнтацій, намагання реалізації у житті досягнень юридичної думки та культури, принципів і цінностей права. Вагомим

підґрунтям професійної правосвідомості є теоретична правосвідомість (правова ідеологія) – це правові теорії, систематизовані наукові ідеї, погляди, сукупність інтелектуальних установок і парадигм [2, с. 40].

Варто зауважити, що нині, в сучасних умовах розвитку українського суспільства, правосвідомість – це, насамперед, нове правове мислення, компонент нової правової і загальної культури людини. Це пояснюється прагненням держави і суспільства вибудувати правову державу і громадянське суспільство, які наближені до ідеалів західної правової системи. Отже, категорія «правосвідомість» охоплює майже всю систему уявлень, знань, ідей, оцінок, почуттів людини та окремих соціальних груп про нове право, практику реалізації правових норм, правомірність або протиправність тих чи інших учинків, рішень тощо. Тобто правосвідомість – це засіб взаємодії людини із законом, правом, а через них – з економікою, політикою, оточенням [1, с. 23–36].

Суб'єкт парламентських процедур задіяний, крім інших напрямів діяльності, у законотворенні. Він повинен усвідомлювати, що закон – форма охорони суспільних благ. У ньому виражена істина так, наскільки вона може бути закріплена у правових актах [3, с. 148], задля обмеження державної влади правом в інтересах суспільства та особистості [4, с. 47].

Правосвідомість передбачає аналіз будь-якого соціального явища, виявлення його співвідношення з правовими феноменами, адже доведено, що пізнання права можливе лише в системі тих економічних, політичних, соціальних факторів, породженням яких воно є. Значення методологічної функції розуміння суспільних явищ значно зростає в умовах складних процесів інтеграції і диференціації наукових знань, які відбуваються у сфері парламентського права – окремого інституту права конституційного.

Не варто вважати надмірною увагу суб'єктів парламентських процедур до всіх суспільних процесів, а не лише правових. Практицизм у підході до наукових досліджень є природною необхідністю, що зумовлено значенням статусу суб'єкта в процесі пізнання. Отримані матеріали є важливими в розробленні рекомендацій для практики і, як наслідок, вирішується головне завдання органу державної влади – захист інтересів фізичних і юридичних осіб. Загальновідомий вислів англійського філософа Т. Гобса, що всі обов'язки правителів можна висло-

вити однією фразою: «Благо народу – вищий закон» [5, с. 401] – знаходить реальне втілення.

Однак цінність досліджень правових та інших явищ суб'єктами парламентських процедур не вичерпується практичними порадами, які розробляються для людей, інститутів громадянського суспільства, органів публічної влади. Значення теоретичних і практичних досліджень криється також в усуненні недоліків державно-правової надбудови, оптимізації якості всього суспільного і державного життя.

Успішність здійснення парламентських процедур є практичним виміром ефективності закону, чітким виконанням вимог законодавства [6, с. 87–89]. Уніфікований зміст процедури використовується для регулювання правових відносин, відрізняється суворою змістовою визначеністю, однозначністю та функціональною стійкістю [7, с. 81].

Суб'єкти парламентських процедур у своїй діяльності реалізують свободу як право, а не силу, що прямо залежить від визнання їхнього права, яке є рівним серед всіх інших інститутів та осіб. Тобто право постає як свобода, зумовлена рівністю. У цьому основному визначенні права індивідуалістичне начало свободи нерозривно пов'язане із суспільним началом рівності, тому можна сказати, що право є синтезом свободи і рівності [8, с. 98].

Ідеальний порядок у державі можна досягнути завдяки принципам «справедливості», «розуму» й «узгодження інтересів» між органами правління і народом, що «встановлює «першого серед рівних» – особливих діячів із видатними знаннями і, відповідно, повноваженнями». Благополуччя держави є наслідком такої політики правителя, за якої встановлюються чіткі моделі поведінки [9, с. 82] з можливістю варіацій добровільних учинків.

Рівень правосвідомості значною мірою визначається рівнем розмежування і взаємодії законодавчої, виконавчої та інших гілок державної влади. Практика вітчизняного державотворення виразно показує приклади відкритої конфронтації законодавчої і президентської, законодавчої і виконавчої гілок, зловживання правом на чесне конституційне провадження і винесення аполітичних рішень Конституційним Судом України. На жаль, такі сторінки історії девальвують цінність системи стримувань і противаг, а її еволюція ґрунтується на нехтуванні закономірностями планомірного розвитку соціальної дійсності [10, с. 35].

Безперечним є те, що протягом часу свого існування система стримувань і противаг зазнавала певних змін: доповнювалася новими елементами, окремі її складники втрачали первісне значення, у різних державах різнилася теорія і практика функціонування під впливом національних чинників. Таке ускладнення стало природним продуктом сучасності. Але, як і будь-яка геніальна система, вона здатна пристосовуватися до поточних змін, що вирізняє механізм такої дії особливою динамічністю. Щодо цього у літературі навіть зазначено, що, «незважаючи на більш ніж 200-річне існування практики застосування принципу поділу влади, все ще не до кінця вивче-

ним натепер залишається механізм його дії, система стримувань і противаг» [11, с. 105].

Деформація правосвідомості базується на деформації апарату і механізму держави. Наслідком і, водночас, причиною цього є правовий нігілізм. Деформований стан правосвідомості викривлює відображення правової дійсності, показує негативне ставлення її носіїв до чинного права і законодавства. Деформація засвідчує, що вона є спотворенням форми та змісту правових настанов, навичок і звичок на інституційному та неінституційному рівнях. Такий стан відображається, насамперед, у діяльності та дискурсивних практиках суб'єктів, а також засобах вирішення конфліктних ситуацій, стереотипізованих серед широких верств населення [12, с. 218–219].

Інакше кажучи, у суб'єктів парламентських процедур (носіїв деформованої правосвідомості) формуються певні погляди, знання, почуття, настрої, емоції, уявлення та ідеї, що неправдиво відображають правову дійсність і виражають негативне ставлення до права в цілому. Дослідники проблем єдині в тому, що «деформації правосвідомості представляють реальну або потенційну небезпеку для правопорядку, через що боротьба з ними має постійно перебувати у полі зору держави і суспільства» [13, с. 361].

Категорія ефективності державної діяльності (а отже, функціонування суб'єктів парламентських процедур) – складне, багатофакторне явище. Концептуалізацію феноменів, усебічне теоретико-правове дослідження та послідовну і системну законодавчу інституціоналізацію взаємозв'язків між категоріями «державні інтереси» – «державні проблеми» – «державно-владні відносини» – «політична система суспільства» – «функції державної влади» тощо в розрізі проблем ефективності функціонування як окремих органів державної влади, так і держави в цілому доцільно проводити в щільному взаємозв'язку з категоріями «якість життя», «спосіб життя населення», «гідність життя». Такий підхід пояснюється тим, що головною метою державної організації суспільства є підвищення якості життя, вдосконалення відносин, які виникають між різними ланками публічної управлінської ієрархії. Не випадково при визначенні держави деякі автори виходять із того, що це єдина суверенна організація політичної влади певних соціальних сил, яка управляє суспільством за допомогою апарату управління та примусу, правових актів та закріплених у них нормах, а також прямого адміністрування, що забезпечує умови для активної частини населення брати участь у формуванні та здійсненні владних велінь, спрямованих на переважне здійснення як загальносоціальних, так і конкретних класових та інших групових, національних, релігійних та інших інтересів у межах певної території [14, с. 63; 15, с. 115–116].

Правосвідомість суб'єктів парламентських процедур розкривається також через призму лобістської діяльності. Зазначені суб'єкти безпосередньо займаються політичним лобізмом, оскільки вони є політичними суб'єктами і наділені державно-владними повноваженнями. Проте вони самі ж виступають

об'єктами громадянського лобізму, оскільки зазнають тиску завдяки різним формам народовладдя (тиски на парламент учиняються через звернення та збори, мітинги, походи і демонстрації громадян).

Суб'єктами професійного лобізму є професійні організації, які лобіюють інтереси певних галузей промисловості та іноземних компаній; суб'єктами регіонального – бізнес-структури та корпорації на всіх рівнях територіально-адміністративних одиниць [16, с. 78–187]. Усі зазначені суб'єкти вчиняють потужний лобістський вплив на парламент та інших суб'єктів парламентських процедур із метою ухвалення останніми прийнятних для них рішень та вчинення вигідних дій.

Крім того, на правосвідомість потужно впливає правове виховання. Воно є систематичною і цілеспрямованою діяльністю державних органів та громадських організацій, спрямованих на формування у людини правової свідомості і свідомого ставлення до законодавства й законів держави. Правове виховання в сучасних умовах полягає у цілеспрямованому формуванні певної системи правових знань, умінь, навичок правового мислення, почуття особистої відповідальності, поваги до закону, тих соціокультурних цінностей, які регулюються правом і охороняються законом [1, с. 23–60].

Актуальність проблеми правового виховання зумовлена такими чинниками:

- низьким рівнем правової культури населення, незнанням своїх прав і обов'язків та невмінням ними користуватися;

- широким розповсюдженням правового нігілізму;

- зростанням рівня правопорушень у країні, нехтуванням законів, небажанням дотримуватись своїх обов'язків;

- відсутністю у громадян поваги до законів, зневіри у його справедливості, корисності та значимості;

- втратою старих духовних ідеалів суспільства та поступовим зверненням до загальнолюдських цінностей.

Зазначені виклики ставлять нові вимоги до правової виховної роботи. Уряд ще в 1995 році прийняв Програму правової освіти населення України. У ній сформульована концепція національного правового виховання, яка передбачає, що правове виховання має бути безперервним та обов'язковим для здійснення в усіх галузях виховного процесу. Істотно оновленими засадами правового виховання мають бути такі:

- орієнтація на загальнолюдські цінності, зокрема ті, що закріплені у Загальній декларації прав людини;

- відправним пунктом і теоретико-ідеологічною основою всієї роботи з правового виховання має стати Конституція України, засадами якої, серед інших, є українська державність на службі прав людини (ст. 3), верховенство права як основа суспільного життя (ст. 8);

- узгодженість правового виховання із сучасними державотворчими процесами;

- використання концепції правової держави, якою прагне стати Україна;

- формальна незалежність правового виховання від політичних програм, інших директивних документів будь-якої партії, громадських об'єднань.

Виходячи зі сказаного, визначаємо, що завданням правового виховання є такі:

- формування в особи поваги до законів та норм моралі, до діяльності правоохоронних органів, права поведінка;

- формування переконаності в необхідності права для суспільства та його членів;

- підготовка громадян, особливо молоді, до свідомого вибору правомірних варіантів поведінки, участі у боротьбі зі злочинністю, правопорушеннями;

- формування навичок дотримання чинного законодавства, почуття особистої відповідальності за свою поведінку, розуміння невідворотності покарання за порушення правових приписів;

- формування у громадян глибокого розуміння своїх юридичних та моральних прав і обов'язків, внутрішніх потреб із захисту суспільних та особистих інтересів від злочинних зазіхань.

Критеріями правового виховання повинні стати глибина та міцність правових знань, повага до права, переконаність та впевненість у їхній дієвості, значущості та справедливості, інтерес до вивчення права, непримиренність до правопорушень і правопорушників, готовність особи до корисної діяльності у сфері правового регулювання.

Виховання правосвідомості, правової та політичної культури суб'єктів парламентських процедур безпосередньо пов'язане із традиціями юридичної освіти, що спрямована на підготовку висококваліфікованих правознавців, носіїв сучасного права з почуттям патріотизму. Без таких кадрів розвиток права, зорієнтований на гуманізацію суспільного життя, розбудову правової держави, неможливий [15, с. 108–109].

Певною перешкодою на шляху формування єдиної державницької правосвідомості (орієнтованої на захист і обстоювання інтересів держави, суспільства, народу) є розбіжності у цінностях правосвідомості в окремих регіонах України (західних, східних, центральних, південних, північних). Диференціація пояснюється такими факторами: своєрідністю політичного розвитку; менталітетом населення, що склався; релігією і соціальною культурою; господарсько-економічною своєрідністю та ін. Пояснюється це особливостями історичного розвитку регіонів. Населення не є єдиним у національному й етнічному змісті. Це, як правило, етнографічно строкате, різноприродне населення, що проживає постійно або тимчасово на цій території, має різний ступінь розвиненості свідомості регіональної культурно-історичної єдності, пристосовується до оточуючої життєвої обстановки, взаємодіє у різний спосіб із регіональною владою.

Охоронцями регіональних, місцевих традицій, правової ментальності, від якої залежить юридична стаціонарність свідомості, виступають корінні жителі регіонів, що працюють у юридичній сфері

та передають наступним поколінням своєрідність їх сприйняття і розуміння права, закону, ставлення до правотворчих, правозастосовних та інших державних органів країни і регіону. Сьогодні права реальність змінилася: населення більше звертає увагу на організаційно-правову діяльність регіональної, місцевої влади, а не шукає «права», «правди» лише у столиці держави. Це пов'язане з тим, що в регіонах з'явилися сильні лідери з базовими політико-правовими орієнтаціями і переконаннями. Тобто «місцеві», «локальні» політичні сили, перемігши на загальнодержавних виборах, стають у подальшому суб'єктами парламентських процедур [17, с. 35]. І успіх функціонування не лише парламенту, а й публічної влади залежить від уміння і бажання політичної еліти пристосувати регіональні інтереси під державні.

Висновки. Правовий розвиток держави відбувається у напрямі формування людиноцентристського типу. Забезпечення ефективності впливу громадянського суспільства на вищих посадових осіб досягається у разі врахування, а не нехтування правами і законними інтересами народу. Лише за такого сценарію державні інститути сприйматимуться суб'єктами гарантування прав людини як вищої цінності, високого рівня правової свідомості у суб'єктів парламентських процедур, що стане одним із шаблів легітимізації їх правового статусу серед громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головченко В.В., Неліп І.І., Неліп М.І. та ін. Правове виховання учнівської молоді : питання методології та методики. Київ: Наукова думка. 1993. 138 с.
2. Шаравара І.І. Принципи та методи формування національної правосвідомості у курсантів навчальних закладів МВС України. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 3. С. 40–44.
3. Капустин М.Н. Теория права. Общая догматика. Москва: Типография Московского ун-та, 1868. Т. 1. 352 с.

Звездецька І.В. ПРАВОСВІДОМІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПРОЦЕДУР

Досліджується проблема правосвідомості суб'єктів парламентських процедур. Аналізуються тлумачення поняття та чинники, що впливають на її формування. Акцентується увага на проявах деформованої правосвідомості і шляхах усунення негативного правового явища. Виявляються розбіжності у цінностях в окремих регіонах України, що спричиняє диференціацію правосвідомості суб'єктів парламентських процедур залежно від регіону постійного проживання. Підсумовується, що наявність високого рівня правової свідомості у суб'єктів парламентських процедур стане одним із шаблів легітимізації їх правового статусу серед громадян.

Ключові слова: правосвідомість, суб'єкт парламентських процедур, цінності, правова культура, правове виховання.

Звездецкая И.В. ПРАВОСОЗНАНИЕ СУБЪЕКТОВ ПАРЛАМЕНТСКИХ ПРОЦЕДУР

Исследуется проблема правосознания субъектов парламентских процедур. Анализируются толкование понятия и факторы, влияющие на ее формирование. Акцентируется внимание на проявлениях деформированного правосознания и путях устранения негативного правового явления. Выявляются различия в ценностях в отдельных регионах Украины, что влечет дифференциацию правосознания субъектов парламентских процедур в зависимости от региона постоянного проживания. Подводятся итоги, что наличие высокого уровня правового сознания у субъектов парламентских процедур станет одним из этапов легитимизации их правового статуса среди граждан.

Ключевые слова: правосознание, субъект парламентских процедур, ценности, правовая культура, правовое воспитание.

4. Кокошкин Ф.Ф. Русское государственное право в связи с основными началами общего государственного права. Вып. 1. Москва: О во взаимопомощи студентов-юристов Моск. ун та, 1908. 88 с.

5. Гоббс Т. Основы философии. Ч. 3. О гражданстве // Соч. В 2 т. : пер. с лат. и англ. / сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В.В. Соколов. Москва: Мысль, 1989–1991. Т. 1. 1989. 622 с.

6. Ротань В.Г. Правовая природа норм труда и их эффективность. Правоведение. 1974. № 3. С. 84–90.

7. Тихомиров Ю.А. Теория закона. Москва: Наука, 1982. 257 с.

8. Соловьев В.С. Право и нравственность. Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2001. 191 с.

9. Цицерон. О государстве / Марк Туллий Цицерон; пер. В.О. Горенштейна / Диалоги «О государстве» и «О законах». Москва: Наука, 1966. С. 7–88. (Литературные памятники).

10. Мишин А.А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. Москва: Наука, 1984. 190 с.

11. Осавелюк А.М. Современный механизм системы сдержек и противовесов в зарубежных государствах. Советское государство и право. 1993. № 12. С. 105–114.

12. Калиновський Ю.Ю. Правосвідомість українського суспільства: генез та сучасність: монографія. Харків: Право, 2008. 288 с.

13. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Елементарний курс. Харків: Одиссей, 2007. 432 с.

14. Затонский В.А. Эффективная государственность / под ред. А.В. Малько. Москва: Юристъ, 2006. 286 с.

15. Мінченко Р.М. Еволюція державної влади в сучасній Україні (теоретико-правове дослідження): дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2009. 444 с.

16. Любимов А.П. Конституционно-правовые основы формирования лоббистских отношений в открытом обществе. Москва: Государственная Дума РФ, 2000. 197 с.

17. Скакун О.Ф. Регіональна правосвідомість як складова частина національної правосвідомості. Актуальні проблеми держави і права. 2005. № 36. С. 33–41.

Zvozvedska I.V. RIGHTS OF PARLIAMENTARY PROCEEDINGS SUBJECTS

A legal consciousness can be interpreted as a system of concepts, views, ideas, feelings about the existing law, as well as activities related to the law. An important basis for professional legal consciousness is a theoretical legal consciousness (legal ideology) – these are legal theories, systematized scientific ideas, views, a set of intellectual settings and paradigms.

A legal consciousness involves the analysis of any social phenomenon, the identification of its relationship with the legal phenomena, since it is proved that the knowledge of law is possible only in the system of economic, political, social factors, the origin of which it is.

The deformation of justice, undoubtedly, is based on the deformation of the apparatus and the mechanism of the state. The consequence and, at the same time, the cause of this is legal nihilism. The deformed state of justice reflects a legal reality, shows the negative attitude of its carriers to the current law and legislation. Deformation proves that it is a distortion of the form and content of legal guidance, skills and habits on institutional and non-institutional levels.

The legal sense of the subjects of parliamentary procedures is also revealed through the prism of lobbying activity. These subjects are directly engaged in political lobbying, as they are political entities.

At the same time, they themselves act as objects of civic lobbying, as they are subjected to pressure through various forms of democracy (pressures on parliament are made through appeals and meetings, campaigns and demonstrations of citizens).

The subjects of professional lobbying are professional organizations lobbying interests of certain industries and foreign companies; the subjects of the regional - basically, business structures and corporations at local levels.

A legal consciousness is strongly influenced by legal education. It represents a systematic and purposeful activity of state bodies and public organizations, aimed at forming a person's legal consciousness and conscious attitude to the laws.

Differentiation of a legal consciousness is explained by the following factors: the peculiarity of political development; the mentality of the population; religion and social culture; economic and economic factors. But the success of the functioning of public authority, and not just the parliament, depends on the ability and desire of the political elite to adapt regional interests to the state ones.

To sum up, we need to say that a legal development of the state takes place in the direction of the formation of a man-centered type. Ensuring the effectiveness of the influence of civil society on senior officials is achieved in the event of consideration, and not neglecting, of the human rights and legitimate interests of the people. Only in this scenario state institutions will be perceived as subjects of the guarantee of human rights due to their high level of legal consciousness and subjects of parliamentary procedures will become legitimated.

Key words: legal consciousness, subject of parliamentary procedures, values, legal culture, legal education.